

ДОЛАЗАК ВИКТОРА ТОМИЋА И ЊЕГОВЕ ЗЛОЧИНАЧКЕ БАНДЕ У ВУКОВАР

Најзад, после посете сремскомитровачке делегације, Павелић и врховно усташко руководство увидели су да им локални управни, полицијски и војни органи не могу спречити набујалу акцију народноослободилачког покрета. Зато су они почели да скупљају војне снаге да нападну и униште народноослободилачки покрет. Али они нису имали толико војних снага, да би могли опколити целу Фрушку гору, толико густо, да затворе маневрисање партизанских одреда и да их тако униште. Зато су се бацили превасходно на уништавање сремског становништва, у многим сремским, а пре свега фрушкогорским местима.

Већ смо напред рекли да је главну власт у Великој жупи Вука имао Јакоб Еликер, као велики жупан, а касније и вођа фолксдојчера у НДХ. Он је био и правни и стварни представник интеса Трећег Рајха на овом подручју. А стратегијски интереси Трећег Рајха и фолксдојчера били су да од Срема, Бачке и Баната образују једну територијалну јединицу названу Donausvabenland. Тих својих интереса Немци се нису одрекли ни за време рата. Отуда су се и Еликер и остали фолксдојчери понашали у Великој жупи Вука као и у својој земљи. Постављали су се тако како је то одговарало њиховим интересима. Тако је то било и овог пута, уочи „Томићеве акције“, како су названи ови окупаторско-квислиншки злочини. Тренутан њихов интерес је био да у Срему влада ред и мир. Не због сентименталности према сремском становништву, већ ради што веће производње пољопривредних производа, за које је Трећи Рајх био врло заинтересован. Иако је Срем обухватао само 6,5 одсто површине и имао 7,5 одсто од целокупног становништва на територији НДХ Срем је производио пољопривредних производа: пшенице 27, кукуруза 24, јечма 14, зоби 10, шећерне репе 91, ораха 16, сочива 49, пасуља 10, грашка 25, грахорице 49, хмеља 99, парадајза 20, сточне репе 27, диња и лубеница 29 и луцерке 12 одсто од целокупне производње ових производа у НДХ.

Трећи Рајх и фолксдојчери, као његови верни експоненти на овом подручју у Срему су гледали житницу за исхрану њихових 1,000.000 војника. А поготово у време кад је немачка армија водила најжешћу битку за опкољавање Стаљинграда и велике борбе за продирање на Кавказ. Фолксдојчери су знали да се ова производња може остварити само ако буде владао ред и мир.

Други интерес и Немаца и усташа за Срем произилазио је, како рекосмо, из националне структуре становништва у Срему. Наиме, у Срему је живело ко 450.000 лица. Од тога највише је Срба, преко 200.000, затим Хрвата, око 100.000, Немаца око 80.000, а осталих народа и народности неупоредиво мање. И фолксдојчери и усташе имали су аспирације да Срем присвоје. Фолксдојчери су желели да од Срема, Бачке и Баната, створе неку врсту немачког житородног протектората. Усташе да Срем буде житница за НДХ. И једнима и другима сметало је српско становништво. Зато су и једни и други имали намеру да са сремског подручја иселе, односно, униште српско становништво и да на његово место доселе своје. Укратко, Срем је за њих био повољно колонистичко подручје. Разлика је била у томе што су Немци намеравали да то ураде после победе, а усташе су покушавале то још 1941. и 1942. године.

Усташе су имале своје интересе и у односу према фолксдојчерима. Ти интереси су били општи, заједнички најважнијих усташких функционера, а то значи Павелића, Кватерника и Томића, али и сваког понаособ.

Заједнички интереси су им били да докажу Немцима да могу осигурати извесну територију без немачке помоћи, чак и у случају кад то Немци нису у могућности.

Интереси Павелића, Кватерника и осталих преплитали су се такође на територији Срема, као граничној територији према Србији.

Линија од Шида до Земуна, с обзиром на националност становништва била је прилично компликована. На њој је живело доста фолксдојчера, Чеха, Словака, Мађара а највише Срба и, у односу према Србима и фолксдојчерима, најмање Хрвата.

Павелић, Кватерник и њихова околина су знали, да ће баш та територија све да Немци и победе, постати спорна и хтели су, већ за време рата, створити ситуацију да барем однос Срба, Хрвата и фолксдојчера буде 1:1:1. И сада, када су Немци због помањања својих оружаних формација на том простору били присиљени од Павелића тражити да успостави ред и мир, Павелић и Кватерник су се томе врло радо одазвали, али истовремено су одлучили да ту слабост Немаца искористе да створе барем националну уравнотеженост у том крају. Управо то је оно што су Павелић и усташе годину дана раније хтели постићи присилним покрштавањем српског правос-

лавногстановништва на католичку веру. Што нису могли постићи тим путем, одлучили су да ту националну равнотежу постигну путем полицијских, судских и војничких мера. Све то под видом борбе против народноослободилачког покрета, односно успостављања реда и мира. Практично је то значило да слањем српског становништва у логоре и стрељањем, судским пресудама или као талаца, униште или барем смање српско православно становништво у Срему на одговарајућу меру.

Што се тиче појединачних интереса усташких главешина, односно Павелића, Кватерника и Томића, они су били следећи: Павелић је поред заједничких интереса с Немцима (борба против партизана) и заједничких интереса са својом ужом околином, Кватерником и Томићем (борба за истребљење Срба) имао и своје личне интересе. Наиме, он је од свог доласка у земљу па кроз све време НДХ био под неком врстом туторства породице Кватерник - Славка и Еугена.

Као изразито италијански човек, Павелић се врло добро сећао априлских дана 1941. године, када је у року од три-четири дана два пута „гут^о кнедпе“ због Кватерника. Први пут онда када је 10. априла, слушајући крај радио-пријемника вест да је Славко Кватерник, прогласио успоставу такозване Независне Државе Хрватске. Само је он, као тип који никада није неконтролисано исказивао своје емотивно стање, могао да се уздржи од беса. Само су најближи његови сарадници, који су га добро познавали, и који су са њим у том моменту били, могли да примете да је Павелић „једном или два пута гутнуо кнедлу“. Да су они били у праву потврдила је то његова жена Мара. Скочила је и љутито, а и изненађено рекла „Зар је војсковођа баш морао да прогласи НДХ! Зар није могао сачекати Поглавника“. Други пут је било од 12. до 14. априла, исте године, када је Павелић морао да чека два дана у Карловцу, док Немци нису добили гаранцију од Кватерника да Павелићу предају власт у НДХ. Кватерник је, као изразито немачки човек, био свестан своје снаге, то је покушао да се извуче испод Павелићевог руковођења и да сам многе ствари предузима на своју руку. Павелић је то видео, али је морао силом прилика то трпети. Што се тиче Еугена Кватерника, он је још из времена емиграције био десна рука Павелића, апсолутно му веран и одан и увек био на Павелићевој страни. Међутим, Павелић је почео сумњати и у оданост Еугена Кватерника. Повод за ту сумњу била је женидба Еугена Кватерника. На први поглед чисто лична ствар. Међутим, радило се о нечем другом. Женидбом Кватерник је изневерио жарке жеље Павелићеве жене да јој ожени ћерку. Павелић је то с терена породичних односа пребацио на терен политике. Он је женидбу Кватерника протумачио тако да, када га је издао на породичном плану, да ће га

још пре издати на политичком. Због тога ни Павелић, а нарочито његова жена, нису могли то да опросте Кватернику. Узалуд је била и дугогодишња сарадња у емиграцији и око Кватерника исплетен ореол Павелићевог наследника.

Но, без обзира на мотиве који су Павелића руководили да промени однос према Кватернику, он то није могао да учини кад је хтео. Чекао је погодан моменат. Тај моменат јавља му се управо баш тад. За скоро годину и по дана, колико се налазио на власти, Павелић је успео да се преко Кашеа, немачког посланика у Загребу, доста приближи Немцима. Нарочито је то успевао подмићујући Кашеа.

Пошто се Павелић успео осигурати код Немаца, њему су оба Кватерника постали и сувишни и штетни. Он је решио да их се ослободи. Ипак требао му је неки разлог или бар повод. Ништа лепше није могло да му дође на стварање Вишег редарственог повереништва, односно једне веће злочиначкб акције. Павелић је врло добро познавао Кватерника и Томића. Он је био сасвим сигуран да кад им он да одобрење за злочине, да ће они умерто једног учинити 10 злочина. Они ће бити сасвим сигурни, тим пре кад имају писмена и усмена упутства од Павелића. Због тога се и десило да Отворену заповед, о оснивању Вишег редарственог повереништва, изда Главни стан Павелића. Ипак њу није потписао Павелић, већ Славко Кватерник. И то је Павелић срачунао, јер у сваком случају бар део кривице може свалити на Славка Кватерника. Дакле, радило се о компромитацији Кватерника.

И Еуген Кватерник је имао заједничког интереса с Павелићем и Немцима. То су исти они интереси које је и Павелић имао. Међутим, Еуген Кватерник је имао и посебног интереса. Он је хтео да се у овој згоди реши Виктора Томића, не због тога што он не би одобравао његов начин рада, већ због тога што му је Томић почео сметати. Еуген Кватерник није никоме дозвољавао да се приближи Павелићу и да евентуално стекне могућност да на Павелића и утиче. Еуген Кватерник је сматрао да би то шкодило његовом положају, а баш Виктор Томић, као емигрант, и као лични чувар Павелића је у то време више пута бивао на дан-два у друштву с Павелићем. После званичне пратње, Томић је навикао да остане још извесно време у слободном разговору с Павелићем. Као шеф Павелићеве личне пратње и обезбеђења имао је могућности, сваким даном све више, да ствара симпатије код Павелића. Све то Кватерник није хтео да трпи, па је решио да Томића постави за шефа Вишег редарственог повереништва. Пре свега, Кватерник је знао да ће се Томић животињским бесом бацити у злочине. То би га бар за извесно време удаљило од Павелића, а по повратку из ВРП-а Томић би се гдно компромитовао и Кватерник би имао разлога да каже Павелићу да није угодно да му се таква лич

ност налази у најнепосреднијој близини. Да би имао добра обавештења о Томићевом раду ВРП, Кватерник је решио да му постави једну контролу у лицу свог интимног пријатеља Ивице Шарића.

Трећа по реду личност с усташке стране, у овој злочиначкој свити, јесте Виктор Томић. И он је имо неког посебног интереса да се стави на чело Вишег редарственог повереништва. Био је страшно славољубив, па је у виду именовања за шефа ВРП-а видео могућност свога непредовања, јер је по његовом схватању до тог времена био запостављен у усташкој хијерархији. Ово тим пре што је овог пута све то рађено по налогу Павелића. Рачунао је Томић да је на тај начин већ једном ногом био искорачио испод Кватерниковог руководства, којег није трпео и под чијом се стегом осећао крајње несигурним.

С обзиром да оно што смо напред рекли о интересима и Трећег Рајха и фолксдојчера да у Срему влада ред и мир, велики жупан Јакоб Еликер првобитно се није сагласио с доласком Томића у Срем. Он се бојао да ће Томић направити више штете него користи немачком Рајху. Осетио је да се Павелић, Кватерник и Томић спремају да под видом успостављања реда и мира изврше и уништељење, или бар добрим делом, српског становништва. Гледајући то кроз интересе Немаца и фолксдојчера, Еликер се том успротивио. У Вуковар је морао да дође немачки посланик Каше. Требало је и неколико сати разговора, да би Каше и још два његова саветника, убедили Еликера да одобри долазак Томића у Вуковар и Срем. Тек после неколико часова разговора Еликер је пристао на Томићев долазак.

Описујући овај долазак Кашеа у Вуковар Лука Аждајић, поджупан Велике жупе Вука је, у записнику на истрази после ослобођења, рекао:

„У то време разговарајући са др Милутином Тичаком, адвокатом из Вуковара сазнао сам да су немачке власти тражиле да се енергичније почне са сузбијањем партизанске делатности и њихових напада на вршидбу па се др. Тичак бојао да то не уроди злим последицама по народ. Колико сам њега могао разумети те њемачке власти биле су са једне стране домаће немачке организације... а затим и немачке војне команде. Све су те власти изгледа деловале преко немачког посланства у Загребу, тако ми је бар Тичак казао. Ово се је слагало са мојим запажањем јер сам ја приметио некако живље кретање код Немаца. Осим тога ово је у складу и са једном другом врло важиом околности а то је била да је Зигфрид Каше, немачки посланик у Загребу, у лето пред Томићеву акцију дошао у Вуковар. Ја сам са осталим чиновништвом једног дана пре подне позван у собу др Еликера и ту нам је представио Кашеа. Нисам том приликом сазнао циљ његовог доласка али сматрам да каснији догађаји њега осветљавају и да је тај долазак био у вези са оним што је мени др. Тичак причао у једној

прилици. Др. Тичак налазио се је случајно у Загребу са др Еликером и заједно су пошли на ручак у Граски подрум. За столом су се нашли заједно са тајником немачког посланства и шефом гестапоа Струвером и још једним тајником њемачког посланства чијега се имена сада не сећам. У разговору који се развио Струвер је тада рекао Еликеру. „Ипак Ти, Јакобе, ниси требао дозволити да Томић дође у Срем". На то је др. Еликер њемачким тајницима одговорио: „Немојте бити тако безобразни и сада тако говорити, а онда сте ми знали послати Кашеа да ме приволи на ову акцију". Из даљег разговора Тичак је схватио да су се ова два секретара немачког посланства и сами били преварили обзиром на правац акције јер су очекивали да ће она бити против комуниста и партизана а међутим акција је добила много шири опсег."

Аждајић даље каже да и он сам сматра да Виктор Томић не би могао провести никакву акцију против воље Јакоба Еликера. Он то потврђује тиме што је Еликер, поред тога што је био велики жупан, био још и заменик вође немачке народносне групе у НДХ, па је као такав могао да преко Кашеа учини шта је хтео. На месту је још једна Аждајићева тврдња. Он каже да су Томић и његово друштво знали за став Еликера па су, да би га предухитрили, прво се обратили самом Кашеу.

Добивши сагласност Еликера усташе су се свом силом бациле на „посао". Драгоцено сведочанство о томе је докуменат-изјава др Октавијана Свјежића, једног од активних учесника у свим овим збивањима, којег је он написао за време истраге, пред органима народне власти. Свјежић о томе каже:

„Стварање Вишег редарственог повереништва није дошло изненада нити је та творевина јединствена. Еуген Кватерник је у својим разговорима самном стално наглашавао потребу једне координиране редарствено-војне акције, јер да је једино та у стању ликвидирати немире. Не само војничка акција, наглашавао је Кватерник у тим разговорима, јер војска прође извесним пределом кроз неколико дана, не пронађе никог пошто су шобуњеници већ о војничкој акцији раније извештени, већ напротив, редарствена је акција потребна. Редарство путем својих обавештајаца и података којим располаже из појединих истрага достави војсци све потребне податке како о бројном стању побуњеника, о њиховом наоружању, моралу итд; на темељу тих података онда предузети војничку акцију."

Како је изгледало, споља гледано, стање у главној централни УНС-е?⁵¹

Августа 1942. године, два аутомобила „без реда вожње" стизала су сваког јутра пред масивну зграду у Опатичкој улици на Марковом

5) УНС — усташка надзорна служба

тргу у Загребу. Каткад би прво стигао плави аутомобил неке америчке марке, а некад мерцедес старијег типа. Време доласка? Сасвим неодређено... Можда негде између 7 и 10 часова. Но, чим би се чула шкрипа точкова једног од ових аутомобила, зачула би се и команда „позор“. Тог тренутка десетак агената у цивилу сјатило би се око главног улаза, а наоружане усташе распоређивале би се подалје од приспелих кола и, будно мотрећи на ретке пролазнике, стискала аутомате у рукама.

Изразито висок човек у униформи усташког функционера излазио је из мерцедеса... Обично би крупним корацима грабио каулазу, бацивши само летимичан поглед око себе. А из оних плавих кола искакао је такође веома крупан усташа, чији се ауторитет никако не би могао мерити ознакама на његовој униформи. Био је само натпоручник... Чудновато, јер почаст која му јеуказивана на главном улазу није била ништа мања од оне која се очитовала бледоликом дугоњи у униформи усташког државног функционера.

Укратко, зграда у Опатичкој улици број 1 била је седиште Усташке надзорне службе, а човек из мерцедеса главом Еуген Кватерник, шеф јавне безбедности у НДХ. Онај други, из плавих кола, био је злогласни Виктор Томић, шеф ци [ууред УНС, доскора главни чувар поглавника. Поред ове двојице, у унсвачкој екипи налазио се у то време и „крем“ усташке емиграције: др Данко Видали, помоћник шефа УНС-е, Драго Јилек, „мозак“ Усташке обавештајне службе, др Октавијан Свјежић, правничка „савест“ УНС-е, Лино Скаламеро, командант „аскера“, Ица Кирић, личностод великог поверења Еугена Кватерника и мноштво других усташа са „периферије“, који су се школовали на Јанка пусти, Липарским острвима, Фиренци, или некој гестаповачкој школи Трећег Рајха... Овамо је често свраћао и Вјекослав Лубурић Макс, али је он ипак био ван „тима“, иако је званично био шеф шуреда УНС-е (Уред за логере).

Организација ове злочиначке свите, како ју је Кватерник замислио, а тако је и спроведена, заиста је опасна. Дала је максимум, колико је могла дати. Овакав начин организације је синхронизовао све предности, временске и оперативне, војничке офанзиве и полицијско-судске работе, у један повезан ланац.

Кватерник је наглашавао потребу такве координиране акције, а ВРП је већ постојало раније и то за Велику жупу Посавје и Модрус са седиштем у Војнићу, којем је стајао на челу Вјекосав Макс-Лубурић^А, (заменик му је био Крешимир Коспатић. Повереништво је створено 10. iv 1942. год. са сврхом „ликвидације партизанских банди на подручју великих жупа.“ На темељу те одредбе, која је издата од стране УНС - по налогу Еугена Кватерника као њеног заповедника,

Лубурић је постављен за шефа као водитељу уреда шУНС (Уред логора).

Што се тиче времена, када су почеле припреме на самој организацији др Октавијан Свјежић је ту прилично прецизан и он тврди:

„Са организационим припремама око ВРП почело се 5. или 6. августа 1942. год. те је Еуген Кватерник у разговору (са др Октавијаном Свјежићем, натпоручником УНС - прим. Д. Л. рекао да ће се основати један редарственА уред са седиштем у Вуковару ком ће бити подређен не само сађ редарствени и управни апарат у том крају, већ и војска.“

Ми смо већ напред доста опширно говорили о великом интересу окупаторско-квислиншких власти да опљачкају жетву у Срему. То је потврдио и сам Кватерник. Свјежић је то овако описао:

„Као задатак, наводио је Кватерник у том разговору, биће том редарственом уреду осигурање жетве, свих комуникација, железница, цеста и свих пролаза у поједина села пошто је у том крају владала велика несигурност у оно време, било много убистава из заседе, извршиоци који се нису пронашли а било је и велики број случајева паљења неовршеног жита на пољима као и уништавање вршаћих машина.“

На чију је иницијативу покренута ова злочиначка акција Свјежић, позивајући се опет на Кватерника, каже да је то дошло на иницијативу Немаца. Кватерник је рекао Свјежићу да су Немци тражили такву једну замашнију меру од Павелића, пошто су констатовали да су им у Срему, партизанским акцијама, угрожени интереси. На првом месту угрожено је њихово „откупно“ предузеће „Агарија“. То предузеће, које је снабдевало немачку војску, просто је дошло у такво стање да је „зврјало празно“ и није имало шта да ради.

Сасвим је тачно што Кватерник каже да је све ово организовано на захтев Немаца и да су њихови интереси у Срему били угрожени, али м^аслимо да је Кватерник то Свјежићу и намерно рекао. Он је хтео да на тај начин стави свим учесницима до знања да имају сагласност и Немаца, како би се сваки осећао и слободнији и до крајности ангажовао’.

Прелазећи даље на низ ситнијих конкретних питања, о самом полицијском телу које је требало организовати, Свјежић је рекао:

„Наводио је (Кватерник - прим. Д. Л.) даље да ће се тај редарствени уред звати „Више редарствено повереништво“, да ће њему стајати на челу Виктор Томић, као шеф ци ив уреда УНС-е и да је то жеља не само њега тј. Кватерника већ и Павелића, јер да ће Виктор Томић као лични пратилац Павелића имати довољно ауторитета, да му се сви редарствени, управни и остали уреди као и војска локовају и његова наређења извршавају.“

На ОВa казивања Кватерника морамо дати и једну примедбу. Није Павелић поставио Томића због наводног Томићевог ауторитета код усташких органа и институција, већ због тога што је добро познавао Томића и што је знао да у Томићу лежи огромна злочиначка снага и мржња према српском народу, посебно комунистима и свим другим напредним снагама а и да ће се Томић бацити свом жестином и животињским бесом на сремско становништво.

Затим је Кватерник саопштио Свјежићу још низ ситнијих детаља о овој замисли и организацији. Свјежић се тих дана доста добро сећа и каже:

„Но, да би и формално добио највиша овлашћења одлучено је, у споразуму са Павелићем, да одредбу о стварању ВРП изда ГСП (Главни стан Поглавника), који је, недуго пре тога стваран, имао задатак да се преко њега координира рад свих органа безбедности и уреда како војске тако и редарства.“

У том разговору је Кватерник Свјежићу рекао да ће шеф целокупног редарственог апарату, а и шеф над свима истрагама бити Виктор Томић који ће све потребне директиве добити од њега тј. Еугена Кватерника, док ће Свежићева дужност бити да саобраћа са странкама, води администрацију, саобраћа с Немцима, којих има у том крају већи број а и сам велики жупан те Жупе био је фолксдојчер др Јакоб Еликер. Уједно је додао да ће и он сам, тј. Кватерник, долазити у Вуковар колико год му буде то време дозвољавало ради контроле рада и давања упутстава и директива на лицу места.

У том разговору изнео је још као разлог стварања ВРП ранију истрагу, која је само успела установити да у том крају постоји разграната комунистичка организација, не само у градовима већ и у селима, али да због малобројности редарственог апарата, који је код те истраге учествовао, та истрага није донела значајнијих резултата. Интересантна је и констатација Кватерника да је он с чуђењем примио вест о томе да се НОП у Срему толико развио да постоје комунистичке организације и на селу.

О састанку на којем је донесен и писани докуменат о образовању Вишег редарственог повереништва. О томе је Свјежић рекао:

„9. августа 1942. год. око 9 сати одвезао се Кватерник, а по његовој наредби и Свјежић заједно са њиме, у вилу Славка Кватерника тадашњег министра домобрачства и шефа „Поглавниковог главног стана“ у Тушканац, те у присуству именоване двојице, Славка Кватерника, Виктора Томића и генерала Ивана Прпића, који је бo административни шеф „Поглавниковог главног стана“, а који су се у часудоласка Еугена Кватерника и Свјежића већ тамо налазили, прешло се на састављање одредбе о ВРП. Она је састављена у врту виле Славка Кватерника у Тушканцу у присуству свих именованих.“

Како је изгледао овај одлазак у загребачки летњиковац Тушканац?

Пред зградом је већ био аутомобил. Тренутак касније, пошто је Свјежић дошао до кола, журним кораком дошао је и шеф усташке тајне полиције Еуген Кватерник и добадио:

— Идемо у Тушканац код војсковође... Тамо нас већ чекају!

Брзо су стигли пред вилу Славка Кватерника, министра домобранства НДХ. Наложу је била несносна врућина, а Свјежић је тог тренутка бацио поглед на ручни сат. Тачно 10 минута до 9.

У башти виле на*Тушканцу, око стола, седели су Славко Кватерник, генерал Иван Прпић и Виктор Томић. Овој тројци придружили су се још Еуген Кватерник и Свјежић те је Славко Кватерник одмах почео да диктира одредбу о формирању Вишег редарственог повереништва за Велику жупу Вука. Свјежић је о томе изјавио:

„Диктирао је одредбу Славко Кватерник, а писао је генерал Прпик Обзиром на брзину којом ју је Славко Кватерник диктирао било је јасно и видљиво да је читав текст већ раније био продискутован и договорен, а да је то диктирање које је требало бити као неки договор, била стварно само формалност.“

Што се тиче саме' Отворене заловиједи, она је постала основни документ за читаву ову дружину. Она представља један од основних докумената из којег се види организација ових злочинаца и због тога је дајемо у целини:

„НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ГЛАВНИ СТАН ПОГЛАВНИКА
ГСП Бр. 1481 1942.

Загреб 9 коловоза 1942 год.

Предмет:

ОТВОРЕНА ЗАПОВИЈЕД

I— За подручје велике жупе Вука оснива се „Више редарствено повјереништво" са сједиштем у Вуковару.

Задаћа основног редарственог повјереништва јесте, да смишљеним редарственим дјеловањем на подручју велике жупе Вука успостави мир и ред и државну сигурност.

Више редарственим повјереником поставља се Виктор Томић управитељ Уреда ци шУНС-а а његовим замјеником Др Октавијан Свјежић надпоручник УНС-а.

Вишем редарственом повјереништву око испуњења задатака ко-
су му повјерени непосредно су подређени:

- све управне власти
- све редарствене власти
- све оружничке постројбе и
- све постројбе усташког покрета у колико ће судјеловати код извршења задатака вишег редарјртвеног повјереништва.

На његов захтев и лозив имаде заповједништво цДомобранског збора, које су му подређене све домобранске постројбе, усташке војнице и Einsatzstaffel@a на подручју велике жупе Вука, одмах се одазивати са задаћом одговарајућим снагама.

У ту сврху одаслати ће заповједништво ц домобранског збора једног оеобитног частника стално у стожер редарственог повјерени-
ка као спој.

Н— Стожер редарственог повереника имати ће овај састав:¹

- равнатећ> и његови замјеници
- велики жупан жупе Вука
- частник за спој цдомобранског збора
- један частник усташке војнице
- један частник овог Einsatzstaffel-а и
- заповједник оружничког крила.

III— заповједништво цдомобранског збора имаде дневно ста-
јати у најужем споју и особном додиру где се год потреба укаже са редарственим повјереништвом, те ће услед тога редарствено повје-
реништво и њега, а заповједништво збора редарственог повјереника обавјештавати о свим догађајима на подручју жупе Вука у суседним жупама.

IV— Све управне области, све редарствене области, сва посад-
на заповедништва домобранства, усташке војнице, Einsatzstaffel-а и оружништва сваки ће дневно своја извјешћа о догађајима на њиховом подручју непосредном редарственом повјереништву.

У особито важним случајевима који захтевају особиту тајност теклићем (куруром).

Ова извјешћа имаду се тако слати да редарствено повјерениш-
тво буде у најкраћем року обавештено.

V— Стални радни за цјелокупну наоружану снагу тј. за све који оружје носе, постојати ће заповједништво ц домобранског збора у Вуковару.

6) Einsatzstaffel — врста војне организације фолксдојчера

VI— Покретни пријеки суд (председник др Видњевић) бити ће у Вуковару за све казнене поступке који су законом за покретне пријеке судове успостављени.

VII— Ова заповјед имаде се одмах извршити.

По налогу поглавника
Заповједник
Главног стана Поглавника
Војсковођа (Кватерник) в. р.

Доставља се:

Редарственом повјеренику г. Томићу
Заповедништву ндомобранског збора
Великој жупи вука
Министарству унутрашњих послова
Равнатељству за јавни ред и сигурност
Заповједништву усташке надзорне службе
Главном усташком стану
Заповједништву усташке војнице (оружништво)
Заповједништву Einsatzstaffel-а
Заповједништву усташке железничке војнице
Жупној редарственој области у Вуковару
Испостави жуп. ред. области у Земуну
Великој жупи Посавље у Броду
Жупној редарственој области у Осијеку и
Жупској редарственој области у Броду."

„Заповјед" о којој је реч, ма колико да је конкретизовала нека решења око организације, ипак је општа. Како је све то требало спровести, о томе је Кватерник дао посебна писана и усмена упутства Томићу. Свјежић о томе каже:

„Ова одредба ГСП⁷¹ је само општа, наиме која се односи на сврху стварања ВРП-а тј. „смишљеним- редарственим деловањем итд." тј. како се та сврха требала спроводити види се само, али делимично, из упутства за рад, које је добио Виктор Томић од заповедника УНС Еугена Кватерника и то писмено, али и та упутства само делимично илустрју овлашћења која је Виктор Томић добио, јер постоје и усмена наређења и налози и од Еугена Кватерника и Павелића, којих се Томић држао и исте извршавао."

7) ГСП — Главни стан поглавника

И сам Свјежић даље каже да Стожер, који је предвиђен у Отвореној заповеди није никад ни основан. Што се тиче Еликера, он је долазио у канцеларију Томића или је Томић одлазио код Еликера, док се седиште ВРП налазило у Вуковару. Када се оно преместило у Сремску Митровицу, онда је Еликер свега два пута-био у Митровици.

После завршетка састанка у Тушканцу сваки од учесника је отишао на своју страну. Шта се даље дешавало у овој злочиначкој јазбини Свјежић је забележио:

„По доласку у град, пред зграду УНС-е у Горњем граду на Марковом тргу, Еуген Кватерник и Виктор Томић отишли су одмах до Павелића у зграду преко пута бив. банских двора не улазећи уопште у зграду УНС, док је Свјежић отишао у зграду УНС у своју канцеларију.

Код Павелића могли су остати око два сата, дакле отприлике од 10-12 када су се заједно вратили у УНС и отишли у канцеларију Еугена Кватерника."

Круг лица се проширивао. Кватерник је почео са комплетирањем најодговорнијих личности у овој „свити". У већ поменутом Свјежићевом елаборату о томе пише:

„Нешто касније по њиховом доласку био је од Кватерника позван др Данко Видали главни побочник УНС а нешто после њега и др Октавијан Свјежић. У часу када је Свјежић ушао Кватернику у канцеларију налазили су сетамо Еуген Кватерник, Виктор Томић, др Данко Видали и Драго Јилек (кога је вероватно Кватерник одмах чим је дошао позвао к себи).

Еуген Кватерник је већ диктирао Др Видалиу упутства за Виктора Томића којих се треба придржавати у своме раду у ВРП-у док је Свјежићу казао да заједно са Јилеком и Томићем размисле кога од чиновника УНС да се додели у ВРП. Упутства која је Кватерник издао, односно која је диктирао Видалиу а које је Томић једном приликом у Митровици Свјежићу и показао садрже две куцане стране већег формата, адресиране на Виктора Томића као шефа уреда ц и iv УНС-е и потписане лично од заповедника УНС-е Еугена Кватерника."

О каквим се упутствима овде радило, у Свјежићевом елаборату је забележено:

„Та упутства су писана-по тачкама и садрже прецизно сва овлашћења којима се може користити Виктор Томић у свом раду. Међу осталим наводи се да има одмах увести по свом доласку редарствени сат, (што је Томић касније и учинио са 9 сати) у Вуковару. Затим следе наредбе о томе да има стрељати као таоце и то по десет лица за свако убиство а за које се извршиоци не пронађу, док по 5 лица за сваки уништени телеграфски стуб, а била је и наредба колико има стрељати лица за саботажу на жељезници. Десет или двадесет лица као таоце стрељати за саботажу на жељезници. Стајало је надагђе да

се та лица као таоци имају узети из редова затвореника, који су редарствено установљени као непријатељи НДХ."

Врло је интересантна и Наредба Еугена Кватерника о томе које су све војне и цивилне власти подређене Виктору Томићу. То је интерни документ УНС и он по самој природи ствари увек садржи оне одредбе које се обично не износе на јавност. Уствари он садржи праву истину. Свјежић је њој посветио доста пажње у свом елаборату:

„Затим следи наредба да су му подређене војне, цивилне власти како срески начелници тако и сав редарствени и обавештајни апарат на подручју велике жупе Вука. За разлику од наредбе ГСП којом је основано ВРП и која наредба садржи само основне опште разлоге и овлашћења, ова наредба Еугена Кватерника као заповедника УНС-е ту наредбу ГСП детаљизира, прецизира и може се назвати наредбом која спроводи наредбу ГСП.

Осим тога у њој је речено и написано оно што се у наредби ГСП није нити смело нити могло, обзиром на велики публицитет исте, док је ова задња била позната најужем кругу људи и то испрва само Кватернику, Томићу и Видалиу. Та наредба је састављена одмах непосредно после повратка Еугена Кватерника и Виктора Томића од Павелића код којег су били на конференцији око 2 сата из њега је потпуно јасно да је она код Павелића договорена, код њега и редигована, по његовом налогу и с његовим знањем састављена и да је само у УНС-у касније формално издиктирана."

Исправна је Свјежићева опаска да овакву наредбу о'стрељању талаца Кватерник не би смео сам на своју руку издати, поготово написмено и из тога јасно произилази и закључак да је он морао о томе имати сагласност и самог Павелића:

„Вероватно је да би се Еуген Кватерник усудио учинити односно дати усмену заповест о стрељању талаца, но сигурно, бар не још у оно време не би се усудио писмено наредити да није имао од Павелића у том правцу одобрење. Но, осим тих наредби за рад ВРП и то оне јавне од ГСП, а и ове тајне од Еугена Кватерника, постојали су разлози и овлашћења којим се у свом раду Виктор Томић руководио а која су током рада ВРП постала донекле видљива, а која овлашћења нису нигде писмено формирана већ су усмена и то од Павелића и Кватерника."

После издавања упутстава о организацији и начину рада, Кватерник и друштво прешли су на избор чиновништва. У поменутом Елаборату је о томе забележено:

„Договори између избора чиновништва трајали су читаво после подне 9. августа а и протегли су се на 10. август 1942. год. Тим разговорима нису стално присуствовали сви горе наведени већ само дјелимично, док је Виктор Томић са Кватерником углавном питање чи-

новништва рјешавао. Како је у УНС-у било релативно доста мали број способних иследника а и административаца, то се код избора наилазило на доста потешкоћа обзиром на то што су ти баш били потребни и на заштитном редарству, а и у поједним канцеларијама УНС-е."

Како се види, овде се радило само о важнијим чиновницима, ствари иследницима, онима који ће водити истраге. Избор осталог особља Кватерник је препустио Томићу. У Свјежићевом елаборату је о томе забележено:

„Коначноје КватерникнаредиоТомићуда из својих ци [ууред]а УНС-е, којима је он био шеф, изабере по своме нахођењу људе те да узме и број људи које сматра потребним, док је поједине иследнике одредио Кватерник са заштитног редарства у Загребу, Видалиу издао налог да одреди 3 дактилографкиње из уреда преписа УНС-е којима је Видали био шеф, те уједно да изда налог и двојици административних чиновника да оду на рад у ВРП као испомоћ водитељу администрације Свјежићу.

Већ је том приликом посебно наредио Томићу да има најтачније водити картотеку и да у ту сврху узме из свога уреда једног чиновника који је том послу вешт. О поузданости тог човека за картотеку није било говора, јер је сазнао да код Томића нису радили непоуздани људи, а нарочито они на картотеци.

Видали је за време тих разговора око избора чиновништва тј. 9 и 10. августа добио од Кватерника налог да у име УНС-е има известити ЖРО у Вуковару, испоставе ЖРО у Земуну и Градском редарству у Митровици о стварању ВРП, и њиховој потпуној подређености у сваком погледу Виктору Томићу као шефу ВРП-а, осим тога да радио-станица изда налог водитељу обавештајног уреда цу Земуну Андрији Јуратовићу да одмах дође у Загреб код заповедника УНС Кватерника на рапорт што је Видали све и учинио."

„На основу тих разговора око састава чиновништва одлучио је Еуген Кватерник да као иследници буду додељени ВРП за заштитног редарства у Загребу: Стјепан БЛАЖЕКОВИЋ, Никола ФРАНЦЕТИЋ, Крешо ШУКЉЕ и КРАЉИЋ или КРАЉЕВИЋ (Октавијан Свјежић у својој изјави није знао да наведе име ни тачно презиме - нап. Д. Л.)

Први, тј. Блажековић, био је тзв. специјалиста за комунистичке истраге, јер је комунистичку реферату водио на загребачкој полицији још за време бив. Југославије, а касније и Бановине Хрватске те после као референт усташког редарства водио већ истрагу на подручју Велике жупе Вука у Вуковару. У Митровици је водио истрагу и шеф полит. отсека ЖРО у Вуковару Отмар Шилд.

Никола Францетић био је познат због суделовања као референт и иследник у великој комунистичкој истрази у Сарајеву. То је било у децембру 1941. и јануару и фебруару 1942. год. док су задња двојица

Шукље и Краљић важили као добри референти по комунистичким истрагама - још из године 1941. па надаље.

Касније за време боравка ВРП у Митровици био је додељен на рад у ВРП као иследник раније равнатељ редарства у Сарајеву и Травнику др Бранко Ђиковић, али био је у Митровици свега око 10 дана.

Код истрага је Францетићу посебно испомагао и Андрија Јуратовић, иако му је главна дужност била бринути се и водити обавештајни уред и тим подацима снабдевати Томића. Томић је такође узео из свога уреда, посебно IV, један извештај број агената, од којих су неки радили још код њега на редарству у Звонимировој улици у 1941. години."

Конечно, кад је Повереништво прешло у Митровицу добило је пун састав. У том саставу као иследници у ВРП су били: Стјепан Блажековић, Никола Францетић, Крешо Шукље, др Бранко Ђиковић, Иван Кнез, Андрија Јуратовић, Виктор Томић, као и Краљић или Краљевић и један извештај број агената из 1ууреда Усташке надзорне службе из Загреба. Делимично је истраге водио и Еуген Ђурић, шеф Испоставе Жупске редарствене области у Сремској Митровици.

Као дактилографкиње Томић је узео њих пет из Усташке надзорне службе. Биле су то: Антонија Сушац, Злата Крог, Зденка Вагнер, Злата Кањух и Бранка Кос. Кватерник је при овој злочиначкој свити оргнизовао и једно одељење којем је наменио да врши пропаганду ових злочина. О томе у поменутом Свјежићевом елаборату пише:

"На тражење заповедника УНС Еугена Кватерника, уред пропаганде доделио је ВРП-у два своја чиновника и то: Др Леополда БЕЛОБРАЈДИЋА и БРЕКАЛА, да врше пропаганду те да све пресуде преког покретног суда објављују тј. да дају штампати, као и огласе у којима су наведена лица која су стрељана као таоци, остала пропаганда требала се састојати у штампању летака и прогласа, упућена на православно становништво које се налазило по шумама у одметништву да се врате својим кућама а текст тих прогласа и садржаја био је именовано двојници потпуно препуштен, дата им је само линија и директива."

Када је Кватерник разговарао са Белобрајдићем о његовом пропагандом раду, у саставу Вишег редарственог повереништва, најпре је упозорио Белобрајдића, с обзиром да овај није био у Усташкој надзорној служби, на строгу тајност посла. Потом је рекао Белобрајдићу како има пресуде Покретног преког суда штампати у облику великих плаката, које ће бити излепљене по територији Велике жупе Вука, а исто тако и у облику малих летака, које ће разбацивати, путем авиона, по целом Срему. Финансијска средства добијаће из благајне ВРП. Вероватно да је Кватерник давао много до рада овог одељења, јер је

Белобрајдићу ставио на располагање и један путнички аутомобил, који је тих дан реквириран у Вуковару.

Поред ових плаката о осуђеним лицима, било по пресуди Покретног преког суда, или као таоцима, Белобрајдић је одштампао још више других летака, чисто пропагандног карактера. Сви су они били упућени народима Срема а имали су за циљ да заплаше народе Срема, на првом месту сараднике НОП да се одрекну народнослободилачког покрета.

После преласка Вишег редарственог повереништва из Вуковара у Сремску Митровицу и Белобрајдић се са својим одељењем преместио из Вуковара у Земун. Белобрајдић није био директно потчињен Томићу. Он је био доста самосталан и контактирао јеса Кватерником у Загребу.

Што се тиче самих плаката они су штампани у релативно великом броју, па је авион некада и по два, или евентуално три пута, на дан летео и разбацивао их. Иначе леци су штампани у приватним штампаријама у Вуковару, односно Земуну, уз редовну наплату штампарских трошкова.

Као административци били су додељени у ВРП-е: као водитељ целокупне администрације др Октавијан СВЈЕЖИЋ, а као помоћници - чиновници Драгутин ВИТАСЕК и др Вјекослав ЗГОМБА.

Последњи је дошао знатно касније и то на тражење Свјежића телефоном од Кватерника због великог административног посла."

Као други важан орган у овом усташко-немачком походу на Срем, образован је и Покретни преки суд, у саставу: председник др Иван ВИДЊЕВИЋ, држ. тужилац др Владимир ВРАНКОВИЋ, а чланови већа Људевит ИВЕКОВИЋ и др Крунослав ПОРЕДСКИ.

Кватерник је наредио Томићу да образује и картотеку ухапшених, отераних у логор и стрељаних лица. У ту сврху, а према Свјежићевом елаборату одређени су: „За вођење картотеке били су одређени из Загреба, као шеф Никола ВЛАХУТИН, Маријана ПАВОВИЋ, и Валерија ХОРСИЋ. Последње две као помосљници, који су већ радили у Загребу у картотеци док је Никола Влахутин радио код Томића у уреду ивНа картотеци већ дуже времена."

Осим напред наведених иследника, екипи су предата још два лица која су имала статус иследника, а која су овамо додата сваки по другом основу. То су Ивица Шарић и Божо Вернер. Први од ове двојице тј. Ивица Шарић, био је емигрант, припадник Павелићеве телесне бојне, по чину натпоручника, а још из времена емиграције лични пријатељ Еугена Кватерника, а био је дуже за време емиграције и заједно интерниран са Кватерником, у логор на Липарима у Италији. По доласку у земљу њихово пријатељство се и даље наставило и продубило. Шарић је постао нека врста Кватерникове личне пратње,

иако је службену пратњу Кватерник имао, какву је хтео. Практично Шарић је био човек Кватерниковог личног поверења. У Више редарствено повереништво био је додељен, за разлику од осталих без икаквог посебног задужења. С обзиром да се Шарић добро познавао, из емиграције, и с Виктором Томићем, то су остали извлачили закључак из тога да је Кватерник Шарића поставио у ово друштво као неку врсту своје личне контроле. Он је требао да буде контрола свих у Повереништву. Документују то с тиме што је Кватерник имао обичај да сваког контролише и проверава.

Други од ове двојице, Божо Вернер, такође је одређен на рад у ВРП по личној наређењу Кватерника. Истина овог сасвим по једном другом основу. Кватерник је рекао Свјежићу да је Вернера примио на жељу Вернеровог оца Ивана Вернера, тадашњег градоначелника Загреба; јер је Иван, у једном разговору с Кватерником рекао да би имао жељу да му син негде и нешто ради.

Овој свити Кватерник је прикључио и „Повереништво Усташке надзорне службе за Велику жупу Вука и град Земун“ које је било са седиштем у Земуну. Наиме, дан касније после састанка у Кватерниковој вили у Тушканцу, и разговора који су вођени у згради УНС-е на Марковом тргу, у Загреб ј&стигао и Андрија Јуратовић, шеф ц одељка - обавештајног Повереништва Усташке надзорне службе за Велику жупу Вука, чије је стално седиште било у Земуну. Њега је радиотелеграмом у Загреб позвао Видали, Кватерников помоћник.

„Смишљена акција редарства, војске и обавештајне службе“ којом је Еуген Кватерник замислио масовна убиства у Срему, уклапала је у „програм“ и усташку обавештајну службу у том крају. Јуратовић је у то време био за Кватерника персона грата, што касније неће бити. Неће бити јер се из једне денунције види „да је г. Јуратовић несигурна особа која својим сарадницима саветује да не буду сувише ревностни у свом раду, с обзиром на проблематичан исход целе акције“.

Било како било, али тек 11. августа 1942. године, пред саму Томићеву акцију, Јуратовић је био на челу фамозног Одељења ц-Б у Земуну и имао је одређену евиденцију стања у источном Срему, готово у Земуну и околним местима. Кватернику је тог тренутка била неопходна услуга Јуратовићеве обавештајне мреже у коју је било укључено прилично агената. Налазили су се у самом Земуну, Старој Пазови, Петроварадину, Инђији, Иригу, Врднику, Руми, Сремској Митровици, Шиду и, наравно, по селима где је становништво било измешано. Седиште овог обавештајног центра налазило се у Земуну у тадашњој Хиндербурговој 11, а међу његовим ближним сарадницима били су Ђура Гојер, Сеад Бутуровић, Карло Бралић и други. Но, занимљиво је да су у обавештајној служби Одељка ц-Б били и око тридесетак агената само на подручју Земуна. Међу њима, како је то

касније утврдила наша контраобавештајна служба, било је неколико агената чија се делатност одразила катастрофално по животе људи баш за време Томићевих злочина у лето 1942. године. Један од њих био је и Емилијан Јеленић - Миле. Био је родом из Старих Бановаца, а у време трагичних догађаја у Вуковару, Сремској Митровици и Земуну, становао је у Земуну у Шумадијској улици број 4. Тај Јелинић је радио званично све до 1943. као агент УНС-е у својству цензора на земунској пошти и био је један од првих агената Одељења Б- цакада су га у Земуну формирали Драго Јелса и Андрија Јуратовић. Радио је под конспиративним именом „Фрушкогорац 23“ на целом подручју Фрушке горе од Земуна до Сремских Карловаца, Петроварадина, Ирига и Беочина. У многим местима имао је своје сараднике, нарочито међу сељацима, а како је добро познавао ово подручје, вешто се пребацивао из места у место и по околним селима прикупљао обавештајне податке.

У Земуну су радили још неколико агената у то време, а припадали су усташком логору на чијем је челу стајао логорник Иван Плеше. Тосу били Владимир Перишић и Звонимир Махињић. Широка мрежа агената послужила је Јуратовићу да одмах по повратку у Земун, са састанка са Кватерником, почне са прикупљањем података о напредним Земунцима.

Чим је Јуратовић стигао у Земун, његова агентура је почела да саставља спискове уз помоћ усташког логора, а одмах затим он је успоставио и сталну везу са Вуковаром, где је већ стигао и Виктор Томић у својству вишег редарственог повереника за Жупу Вука. Када је у Вуковар стигао 13. августа и Еуген Кватерник, Јуратовић се такође обрео на састанку усташких главешина, где је поднео и свој први реферат о мерама које је предузео у Земуну са редарственим повереником Ивковићем."

Јуратовићева улога у крвавом масакру у Срему, у лето 1942. године, тек се после ослобођења могла боље сагледати. Он и његово Повереништво су представљали покретачку подлогу свих злочина и грозота. То је била рука која је и све друге усмеравала на лица која треба хапсити и стрељати.

Кватерник је с Томићем послао у Срем и знатан број превозних средстава, углавном аутобуса, за превоз ухалшеника или још више за превоз његових трабаната приликом одласка у села ради хапшења. За шефа целокупног возног парка он је одредио Ивана Трнског, личног шофера Виктора Томића.